

PRACOWITY (91) ai

pra- (72), prã- (7); prã- *OpecŻyw, SzarżRyt*; pra- : prã- *Mącz (15:1), KarnNap (1:1), Calag (1:1), WujNT (1:1), GrabPospR (2:1)*; o jasne.

comp i sup (5+1) (nã)pracowitszy (6).

sg m N pracowity, pracowitszy, nãpracowitszy (30). $\diamond$ *G* pracowit(e)go, pracowitsz(e)go (6). $\diamond$ *D* pracowit(e)mu (1). $\diamond$ *A* pracowity (6), pracowit(e)go (3). $\diamond$ *I* pracowitym (2). $\diamond$ [*L* pracowitym.] $\diamond$ *f N* pracowitã (4). $\diamond$ *G* pracowit(e)j (2). $\diamond$ *A* pracowitã (1). $\diamond$ *I* pracowitã (1). $\diamond$ *L* pracowit(e)j (1). $\diamond$ *n N* pracowit(e) (1). $\diamond$ *G* pracowit(e)go, pracowitsz(e)go (4). $\diamond$ *A* pracowit(e) (2). $\diamond$ *I* pracowitym, pracowitszym (2). $\diamond$ *L* pracowitym (1). $\diamond$ *pl N m pers* pracowici (2). *subst* pracowité (3); -é (1), -(e) (2). $\diamond$ *G* pracowitych (3). $\diamond$ *D* pracowitym (3). $\diamond$ *A m pers* pracowit(e) (2). *subst* pracowité (6); -é (2), -(e) (4). $\diamond$ *I f* pracowitymi (1). $\diamond$ *L* pracowitych (1). $\diamond$ *V m pers* pracowici (1). *m an* pracowite (*cum V pl*: woły) (2).

Składnia comp: pracowitszy nad kogo (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. Robotny, gorliwy, oddany pracy; zapracowany; laboriosus *Modrz, Calag, Calep, Cn*; officiosus *Mącz, Calag*; actuosus *Calep, Cn*; curiosus, diligens, exactus, negotiosus, plenus negotii, plenus laboris, occupatus, philoponus, providus *Mącz*; invictus a labore *Calag*; laborator, pernix *Calep*; sedulus, studiosus *Cn (48)*: Curiosus, Pracowity/ Pieczołowity/ Pilny/ Nieśpokojny/ Włzeteczny. *Mącz* 73a; Plenus laboris immensi, Bárzo pracowity. *Mącz* 304c, 6a, 115d, 187d, 245a [2 r.], 258c, [297]d, 495b; Dienftbar. Służny/ et vczynny. Pracowity. Officiosus. *Calag* 129a, 31b; Pernix – Trwałi wprãczei. Pracowiti. item prętki. *Calep* 786b, 45b, 575a [2 r.].

Przen (5) : *BibRadz* 1.Thess 1/3; rácz mi dáć [*Duchu św.*] czãstkę oney łãłki/ [...] áby [...] nie śchodźilo mi ná onych duchownych twoich owocách/ [...] wierności pracowitey/ łkromności przyłtoyney/ mierności nie nágánioney/ y czyłtości nienãrulfzoney. *LatHar* 35; Abowiemci nie iest Bog nieśprãwiedliwy/ áby zápãmietãł roboty wãłzey y miłości (*marg*) y prace miłości, ábo pracowitey miłó[ści]. *G. (-)* [*ut obliviscatur operis vestri et dilectionis*] ktorãście okazãli ku imieniu iego/ gdyście połługowãli świętym y połluguiecie. *WujNT Hebr* 6/10; [*ArgWykład* 41/81].

W połączeniu szeregowym (1): Potrzebã iest tedy/ áby y tho nãłze z nim [*Panem Krystusem*] złączanie było też pracowite/ łkuteczne/ á pożyteczne. *RejPosWiecz*² 93v.

Szereg: »skuteczny a pracowity« (1): Wiãrá [...] iest przez miłóść łkuteczna á pracowita [*sed fides, quae per charitatem operatur Vulg Gal* 5/6; wiãrá przez miłóść dzielna *WujNT*] *RejPosWiecz*² 93v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

a. *O ludziach (21)* : *BielKron* 118v; Satago, Vsiłuyę/ dowodzę/ przęwodzę [!]/ dofić czynię/ pilności przykładam/ też yeftem pracowitim/ łtãram łie. *Mącz* 369a; trzebã bãczyć/ iãkiedy kto siły/ iãkiego zdrowia/ iãkich obyczãiow, ielli pracowity albo nie: dãrfki albo boiãzliwy *SienLek* 32v; Obrãli by łię kiedy kto tãk pracowity/ Ze by z was [*tj. z fraszek*] chciãł wyczãrpãc vmyłł mój zãkryty *KochFr* 107; *LatHar* 249.

pracowity o czym (1): Tom łãłkom wãłzym pokazał iãko mãdrego/ y o rzeczy połpolitey pracowitego/ y opãtrznego/ Krolãfmy mieli. *BiałKaz* Iv.

pracowity w czym (1): Vczyń mię Pánie Boże [...] Itátecznym bez oćiężalności/ ochotnym bez lekkomyślności/ [...] w vczynkach dobrych pracowitym bez wynioflności *LatHar* 23.

W połączeniach szeregowych (6): Ktori łie rzadko łmieie á niedługo, bywa [...] Itateczny, tajemny wierny/ pracowity/ ale połpolicie łkapy. *GlabGad* O4; Abowiem nigdy pracowitłzego nád Romulułá/ naboźnieyłzego nád Nummę/ walecznieyłzego nád Tullułá/ gołpodárnieceyłzego nád Ankułá/ ochędoźnieyłzego nád Tárquiniułá/ pięnięźnieyłzego nád Serwiułá/ okrutnieyłzego nád Tárquiniułá pyłznego/ krolá nie mieli. *BielKron* 104v; rzemiełnicy vdátni/ trzeźwi/ pracowici/ máiá mieyłce w woycłze *BielSpr* 2v; *BialKaz* Iv; Coź to tedy zá łzaleńłtwo/ gđdzie idźie iákoby o zdrowie włzytkiey oyczyzny/ za życłliwołłciá forytowáć trády twoie/ że łá domowi twoi y krewni: á przekłádáć ie nád drugie dowcipne/ pracowite/ y męźne ludźi? *ModrzBaz* 114v; *LatHar* 23.

W porównaniu (1): Ták moię witkę łkwápliwie przećięłá Skápa Láchefis/ [...] Rownie ták kołá ołtrá pracowity Oracz/ kwiateczek woniá známienity Nowo roikwitłý łćina niebacłzliwie *SzarzRyt* C4v.

Wyrażenie: »człowiek (bywa) pracowity, ludzie (a. lud) pracowici(-ty)« = *laboriosus vir* *Modrz* [szyk 5:2] (5:2): Człowiek bywa krnábrny/ pracowity, łakomy zawitłny/ plugawy/ [...] barzo iedźący *FalZioł* V 50v; Brzuch máły á podługowati, vkazuie człowieka dobrego rozumu y teź obacłności, łtatecznika, pracowitego, włzakoź drugie wzgardzaiącego. *GlabGad* P5v; Człowieká pracowitego myłli záłłteć ćiągná łię ku dołtáthkowi [*cogitationes viri solliciti*] *BibRadz Prov* 21/5; Mordwá w kráinie miedzy włchodem łłońcá á południem miedzy łáły lud pracowity/ orzá/ sieiá iáko Ruł *BielKron* 430v; *GórnDworz* C8v; *ModrzBaz* 114v; *KlonWor* 76.

Szeregi: »pilny i pracowity« (1): pożytkow tych [*na wyprawę*] nie bęđá ráchowáć wedłuk trudnego y pracowitego zábiegánie/ iákoby ie pilny y pracowity gołpodarż mieć mogł/ ále wedłuk łácnego y połpolitego obyczáiu prowentow/ z tákich máiętności w tákim mieyłcu. *GrabPospR* L4v.

»rzejwi, pracowity« (1): drudzy ludzie rádzi widzá ćichego/ łkromnego: niektorzy záłię bárzey chwálá człowieká rzejwiego/ pracowitego. *GórnDworz* C8v.

W przen (1) : Bowiem lozny leniwiect dułzom pracowitym/ Ziada żywność/ droży chlełb/ łwym brzuchem niełylytm. *KlonWor* 44.

a. *W funkcji rzeczownika* (1) : TÁk k nam wołá łam Syn Boży/ podźćiełż do mnie pracowici/ dla grzechow łwych trołkliwi *ArtKanc* O3.

b. *O zwierzętach* (6) : Z mégo wonnégo kwiatu pracowite pćczoły Biorá miód/ który potym łzláchći páńłkie łtoły. *KochFr* 43; Pracowite woły moie/ Wam płyná té chłodné zdroie *KochSob* 65, 64; *GosłCast* 66; *KlonFlis* C2; Tráđ nie leći ná pole y nie nołł miodu: [...] z plałtrow nápełnionych miod gotowy ziada: Robacłkom pracowitym łpizárniá wykrada. *KlonWor* 45.

2. *Wymagający dużego wysiłku, przychodzący z trudem, ciężki, mozolny; operosus* *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *laboriosus* *Mącz*, *Cn*; *servilis*, *servitus* *PolAnt*; *enixus* *Mącz*; *aerumnabilis*, *difficilis*, *molestus negotiosus*, *perdifficilis* *Cn* (20) : Laboriosa deambulatio, Pracowita przechadzka. *Mącz* 180d, 265a; bárzo mu [*dworzaninowi, aby się ludziom podobał*] teź to połłuzi/ kiedy łie z ludźmi zgadzáć bęđzie/ á nie záwđy bęđzie pátrzał/ tego pracowitego ćwiczenia/ [...] ále biełiády/ towarzyłtwá/ żártow [...] s chęćiá pomoże *GórnDworz* E4; iź iedni łię do tey łpráwy niegodźili/ drudzy vrzędow ná ktorzych łię proznuie vżywáć woleli/ niźli łię w łpráwy pracowite wdawáć? *ModrzBaz* 132v; *ActReg* 80; [*Jezu*]

pracowitym ciężkiego krzyża nieśnieniem/ od kátow okrutnych/ bezmiernie obciążony/ zmiłuy się nád námi. *LatHar* 338, 300, 497, 640; *GrabPospR* L4; [á mówiąc o inżyich kráicach: naydziefz [...] łupieństwo zá vczćiwá żywność: [...] rozbóy zá pracowity zbiór *JanWróż* G2].

W połączeniu szeregowym (1): Pistrinum, Locus in quo pinsitur, Młynicá/ [...] Et Metaphorice, Niewola/ ciężka służbá/ álbo ciełzki [!] pracowity á nieznośny vrząd. *Mącz* 300d.

Wyrażenia: »droga pracowita« (1): Co wam po tym że ielzczę y ielzczę chodźcie drogámi trudnymi y pracowitymi? *WysKaz* 7; [*GrabZdanie* D2v].

»dzieło pracowitsze« (1): potrzebá kóniecznie Złéy napiérwżé początki żądze wykorzenić/ A dziełem pracowitżym pielczotę odmienić. *KochPieś* 2.

»robota pracowita« = *enixa opera* *Mącz* [szyk 2:1] (3): Będźcie też przez siedm dni spráwować palone ofiáry Pánu/ á dniá fiódmeo gdy będźcie zeście święte mieć/ wżytkich robot pracowitych przeštánicie [*Omne opus servitutis non facietis*] *BibRadz* *Lev* 23/8, *Lev* 23/7; *Mącz* 248b.

»pracowita trudność« (1): Macieá Striykowskiego Ofošteuiciuśfa Kronika Polska/ Ruska/ Kijowska/ Moskiewska/ etc. y pewne a dowodne wywody wżyftkich Narodow Sławieńkích/ z wielką pilnością y pracowitą trudnością zebráne. *StryjKron* 86.

»pracowity zawód [= *praca*]*«* (1): A tum ty Dowody iedno dla tego teraz przytoczył/ áby ci ktorzy nieczytáli więcej/ tylko Bucolica Virgilij/ wiedzieć mogli z pracowitego zawodu náznego/ o prawdziwym przodku Litewśkim/ o którym ták wiele Hiłtorikow świádczy *StryjKron* 59.

Szeregi: »trudny i pracowity« (2): *WysKaz* 7; pożytkow tych nie będą ráchowác [*na wyprawę*] wedłuk trudnego y pracowitego zábiegánia *GrabPospR* L4v.

»usiłowny a pracowity« (1): *Enixa opera*, Vsiłowna á pracowita robotá. *Mącz* 248b.

Przen (1) : Opátrzył cię [*Pan*] przy bierzmowánium/ nowá łáská Duchá śwego świętego/ [...] Nágotowáći chrzełt drugi/ ále pracowity/ pokutę świętą/ ná vleczenie wśzelkich ran twoich *LatHar* 677.

3. *Spędzony na pracy; laboriosus* *PolAnt* (11) : *LubPs* hh6; Thákżeć y mnie iákoby práwem dziedźicznym przyśły Mieśiące prózne/ á nocy pracowithe łá mi náznáczone. *BibRadz* *Iob* 7/3 [*przekład tego samego tekstu* *LubPs*, *BudBib*]; Acżkolwiek mądreemu człówiekowi żadnego inżzego cżafu niemas mu pracowitżego/ iedno wten cżas gdy nic nieczyńi/ ielłize iedno mądry człówiek niemoże nic czynić. *KwiatKsiąż* P4v; *BudBib* *Iob* 7/3; Nieżalmi/ frébrné włófy/ zem was zá połługi Tu łobie wyłłuzýłá/ przez żywot ták długi/ Y pracowité látá *GosłCast* 55.

Wyrażenie: »pracowity żywot« [szyk 4:2] (6): Doktorowie święci tu mówią/ iż liedenijé Marié a fluchanié flowa bożego/ powyśłono ielł nad służbę Mártý święté/ nie przeto iżby więtlśłego załłuzeniá bylo/ ale w tym vказál żywot bogomyślny bytz więtlśly ij dółtoynieylly nad żywot práczowity. *OpecŻyw* 60v; *KwiatKsiąż* K3; przeštaway ná woli Páńskiey/ á ták sie spráwuy/ żebyś w łáłce Bożey závárlł woy nędzny y pracowity żywot/ á dołtał potym chwały wieczney. *KarnNap* E2, B4v; Powłtańże/ powłtań/ dużzo moiá/ otrząśni się z prochu ktoregokolwiek grzechu twego/ włáćni się nieco w zabáwách pracowitego żywotá tego *LatHar* 394, 237.

4. *Wykonujący pracę, podejmujący wysiłek, pracujący* (9) : W tych dwu białychgłowach [Marcie i Marii] dwoiaki łtan ludzi Chrześcijáńskich iest figurowány; świecki y duchowny/ pracowity/ y bogomyślny/ połpolity y zakonny. *WujNT* 238.

Wyrażenie: »ludzie pracowite« (2): á tak iesth potrawa ludziem pracowitym/ dobra/ ábowiem dobrze tuczy y długo w żoładku leży. *FalZioł* III 25b; *BielŻyw* [126].

W przen (2) :

Wyrażenie: »pracowite ręce« [szyk 1:1] (2): Nigdy táki [errata dodaje: bogáтым] nie będzie: ále raczey karanie záłfuży/ iłz dáry Boże wziął nádáremno: y pieniądze páńskie/ ná zyłk dáne zákopał: ktore w dobrych á pracowitych rękách y Pánu wielki pożytek czynić máią/ y słuęę w zapłácie pańskiey vbogáćić mogą. *SkarŻyw* 26; *GosłCast* 24.

a. *Trudzący się, zmęczony pracą, utrapiony* (3) :

W przen (2) : Iest bol nie ledá ktorym ci pałaią/ Ktorzy wnętrznosci obciázone máią/ [...] Iest niepodleyfzy iegli nie ták fropi/ Ktorem mordue pracowite nogi/ Wrzałkliwa trapiąc Podágrá *RybGęśli* D; [Jempsar mówi do mamki] Przez té to pracowité kolaneczka twoie/ Prze ręce/ przy mnie znośné/ wżytkié niepokoie: Przez twoie frébrné włofy [...] Profzę/ y poprzyięgam/ rátyu iegli możelz *GosłCast* 51.

a. *W funkcji rzeczownika* (1) : Ale Apollon defzczkę vchwyćiwfzy/ iął fie iey dżierzeń/ y płynął ná niey [...] Czwarthego dnia vżrzał iednego Rybitwá [...] y począł kniemu wołác rzekąc: O człowicze przybliż fie ku mnie/ á záchoway żywot tonácemu/ á pomoży pracowitemu. *HistRzym* 11v.

b. *Walczący* (1) : Wie iáko na Tátary Struś mężny powłtaie. Struś który krwie poháńikiey/ iák Lew bywał fyty/ Y dla oyczyzny Twoiey zginął pracowity. *KmitaSpit* B4.

c. [W wiejskich księgach sądowych w połączeniu z nazwiskiem jako określenie chłopca: Stanąwszy oblicznie przed tymże prawem pracowity Marcin Brożek [...] uznał jest *KsięgaSądIwk* 1582 nr 10; za jasnym, dobrowolnym a nieodmiennym zezwoleniem [s], tak przerzeczonego jmci ks. Wojciecha Brodzińskiego, – jako też pracowitych Wojciecha wójta Olejarza, Tomasza Safranka [...] skazujemy *OrdynWiej* 1583 nr 54; *KsięgaSądWary* 1589 nr 284; Oblicznie stanąwszy pracowici Tomasz Rączka i Jakub [...] dobrowolnie zeznali *KsięgiSądŁack* 1598 nr 331, 1598 nr 333, 334, 335.

Wyrażenie: »pracowity człowiek«: Pracowýthi czlowýek Sýmek tkacz výrżeka ssýe sthogo ýmýenýa, ktore przedal Maczýeýowý Slýepýowý *KsięgaSądTrześ* 1551 nr 1026, 1551 nr 1027.

Szereg: »uczciwy i pracowity«: Przeciwno temuż Szczepanowi przed zagajonym sądem dobrowolnie zeznała uczciwa i pracowita Dorota, [...] iż [...] *KsięgaSądIwk* 1586 nr 96.]

5. *Wynikający z pracy* (1) : Wfzech wiernych ferce cíelz fię z iego náviedzenia/ z pokornego wćielenia/ z pracowitego vmęczenia/ z chucią prágni miłóšierdzia iego/ á wierz weń z fercá vprzeymego. *ArtKanc* A16.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Operosus, Pracowity/ Pełny roboty. *Mącz* 265a; Operosus – Pracowiti. *Calep* [731]b.

Synonimy: 1. pilny, robotliwy, robotny; 2. ciężki, trudny, usiłowny.

Cf PRACLIWY, [PRACNY], [PRACOBLIWY], PRACOWNY, PRACUJĄCY